

Wat is feminisme?

Dit boek had ik zelf wel willen lezen toen ik twintig was. Maar toen waren zulke boeken er nog niet. Dit was een van de eerste lessen van het feminisme: als je iets wilt, en het is er niet, dan maak je het. Je begint een actiegroep, een uitgeverij, een opleiding, een website. Je schrijft het artikel dat je wilt lezen zelf. Zo heb ik leren schrijven, eerst heel veilig, anoniem, voor onze eigen *Vrouwenkrant*, en wat later, mijn eerste boeken.

De tweede les was: geef door wat je hebt geleerd, deel het. Dat is wat ik met dit boek probeer te doen. Ik deel niet alleen mijn antwoorden, ik deel ook mijn vragen. Ik hoop dat dit boek voor een aantal lezers weer een zetje is om door te gaan, door te denken, motivatie te vinden voor verandering.

Mijn boeken ontstaan vaak uit ongenoegen. Ik erger me over wat er over 'het feminisme' wordt gezegd. Kritiek is prima, heb ik ook, maar zoveel van wat er beweerd wordt klopt gewoon niet. Om te beginnen al niet omdat er nooit maar één soort feminisme is geweest. Vrouwen die de baas willen worden en mannen als voetveeg willen behandelen? Humorloze mannenhaters met te veel okselhaar, ik? Dacht het niet.

Meer ongenoegen als ik *Opzij* lees, en pagina na pagina vol zie staan met de honderd 'vrouwen met macht'. Bijna allemaal directeuren. Bij-

na allemaal wit en hoogopgeleid. Nu heb ik niets tegen directeuren, sommige van mijn beste vriendinnen zijn directeur. Maar is dit het belangrijkste onderdeel waar feminisme in deze tijd nog over gaat? Meer vrouwen in topposities? Waar zijn de jongeren in dat blad, de pioniers, de zwarte vrouwen die hun stem laten horen, de moslima's die zich niet opzij laten schuiven, de transgenders, de activisten, de vrouwen die opkomen voor de vrouwen onder de vluchtelingen, de mannen die zich feminist durven noemen?

En nog veel meer ongenoegen wanneer ik steeds opnieuw de terugkerende discussies lees in de mainstream media, over 'het verschil tussen mannen en vrouwen'. Hormonen, genen, hersenen. Mannen zijn nu eenmaal de agressievere sekse, dat waren ze in de oertijd al, mannen moeten altijd seks. En dat feminisme, dat heeft van mannen halve mannen gemaakt: mannen die hun borsthaar scheren. O ja?

Een paar jaar geleden leek het me dat ik maar weer eens wat constructiefs moest doen met al dat ongenoegen. Gekscherend vertelde ik mijn vrienden over de titel voor een nieuw boek: *Grootmoeder legt het nog één keer uit*. Het betuttelende wijsvingertje moet je er zelf bij denken. Maar kijk: in de afgelopen paar jaar begonnen er opeens als paddenstoelen uit de grond weer feministische initiatieven te ontstaan. Niet alleen aan de universiteiten, waar de genderstudies nooit weg zijn geweest, maar zomaar, in het wild. Doetank Peer, voor happy activism. 'Vrouwen in verzet', in Utrecht. Sunny Bergman en Asha ten Broeke hadden het estafettestokje al overgenomen. En niet alleen in Nederland, ook bij onze zuiderburen gebeurde er van alles. Ik leerde Vlaamse feministen kennen, die van vroeger, en jonge, nieuwe van nu, zoals Rachida Lamrabet, met *slam poetry* op Vrouwendag in Gent. Boeken van Cathérine Ongenaë, Yasmine Schillebeeckx. Nieuwe en opwindende schrijfsters van elders: Laurie Penny, Caitlin Moran. De jonge actrice die we van de Harry Potter-films kenden, Emma Watson, kwam uit als feministe. De wereldberoemde popster Beyoncé noemde zichzelf feministe, en veroorzaakte heftige discussies: kun je feministe zijn in zo'n sexy outfit? Het boekje van Chimamanda Ngozi Adichie,

We Should All be Feminists, ging de hele wereld over. Patricia Kaersenhout exposeerde haar portretten van zwarte vrouwen, de pioniers binnen de vrouwenbeweging van jaren terug, in het Amsterdam Museum. Anne Dijk, islamitisch theologe, legt in een lezing uit dat feminisme en islam heel goed samengaan en zij is bepaald niet de enige. En dit is maar een subjectieve greep van wat er de laatste jaren op gang is gekomen.

Toen Renée Römken, de directeur van Atria, en ik aan de dis bij een vriendin het plannetje maakten om de redactie te voeren over een boek waarin we zestig vrouwen en mannen van drie generaties zouden vragen om hun visie geven over hedendaags feminisme, legde ik mijn eigen plan maar even opzij. De belangstelling voor de lancering van *Het F-boek* was zo groot dat we moesten verhuizen naar een grotere zaal. Het was feestelijk, die drie generaties bij elkaar. Het opwindende gevoel dat er weer beweging in zat. En toen tijdens de jaarwisseling Keulen het centrum van de belangstelling werd omdat op het stationsplein groepen mannen de aanwezige vrouwen probeerden te beroven, en daarbij agressief en handtastelijk werden, was de grote vraag: is dat seksuele geweld te wijten aan de 'islamitische cultuur' van die mannen? Gelukkig waren er jonge feministes die ons eraan herinnerden dat ook de westerse cultuur kennelijk nog steeds mannen voortbrengt die vinden dat ze het recht hebben om een vrouw 'te nemen' als ze niet vrijwillig geeft wat hij hebben wil. Zo nam in Duitsland Anne Wizo- rek het op tegen het boegbeeld Alice Schwarzer, die al jarenlang meedobbert op de islamofobe golf. En in Spijkenisse, waar Wilders spuitbusjes verf uitdeelde tegen al die 'islamitische testosteronbommen' die 'onze vrouwen' belaagden, stond een groepje jonge feministische acti- visten te betogen: geen seksisme, geen racisme! De reacties van de woedende mannen, die schreeuwden 'daar moet een piemel in' lieten met- een zien dat er ook in Nederland nog volop sprake is van alledaags seksisme. Het werd tijd om mijn eigen boek maar weer op te pakken.

Ik zie de komst van een nieuwe golf feminisme die zich af begint te te- kenken niet als een breuk met de vorige golf, maar als een voortzetting

met andere middelen, met andere taal. Meer op het web dan op straat, zoals wij vroeger. Ik zie met plezier dat er evident sprake is van voortschrijdend inzicht. Waar er vroeger wel degelijk een feministische stroming was die rekening hield met meer verschillen dan die tussen man en vrouw, dus ook met klasse en kleur, maar dat nog niet vanzelfsprekend was, lijkt het nu de gewoonste zaak van de wereld dat je als feministe ook tegen racisme bent. Er wordt meer samengewerkt met mannen. Het is geen discussie meer of die zich feminist mogen noemen. Er is meer ruimte gekomen voor transgenders, en er hoeft niet meer pijnlijk gekibbeld te worden of een transvrouw, eens geboren als man, wel een 'echte' vrouw is en mee mag doen. En gelukkig vinden nieuwe feministes als Laurie Penny, net als ik, dat feminisme meer is dan individueel je eigen keuzes maken en je leven zo goed mogelijk inrichten, namelijk dat maatschappijkritiek een integraal onderdeel zou moeten zijn van elke vrouwenbeweging en feministische actiegroep. Want het gaat niet alleen om vrouwen, het gaat ook om de vraag in wat voor een wereld we willen leven, en wat voor een wereld we door willen geven aan de generaties na ons.

Dit is de tijd waarin we leven: het overgrote deel van de mannen en vrouwen in westerse landen vindt dat er gelijkheid moet zijn tussen de seksen. In een Amerikaans onderzoek was dat 85 procent. Maar vraag je wie zich een feminist noemt, dan blijft er nog maar 18 procent over. Dat is merkwaardig, want wie hebben zich ingezet voor die groeiende gelijkheid? Er wilde toch niemand beweren dat die vanzelf over ons is neergedaald? Feminisme had lang een slechte pers, en het miegelt nog steeds van de vooroordelen. Ik probeer me daar niet druk over te maken. Ik herinner me hoe ik zelf besmet was met de vooroordelen over de eerste feministische golf, de suffragettes, die zich inzetten voor stemrecht voor vrouwen. Oude vrijsters, dacht ik, humorloze ethische strenge tantes. Hoe ik aan dat beeld kwam? Geen idee. Hoe de generatie van nu op het idee kwam dat wij allemaal humorloze tuinbroek dragende potten waren die onze bh's verbrandden? Interessante vraag. Er is niet één bh verbrand. Wel één korset, bij een Dolle Mina-actie. Ik heb nooit een tuinbroek aangehad. Ik heb man-

nen niet gehaat. Wel was ik flink kwaad. Met reden. Maar daar komen we nog op. Tegenwoordig werk ik met groot plezier samen met mannen die zich feminist noemen. Moeten we dan alle vrouwen die zich geen feministe noemen dan maar vragen of ze hun stemrecht weer in willen leveren? Is het erg dat er zoveel mensen zijn die zeggen wel voor gelijkheid te zijn, maar zich geen feminist willen noemen? Er zijn ook actieve vrouwen die kiezen voor een ander woord: veel zwarte vrouwen noemen zich ‘womanist’, net als Alice Walker, om duidelijk te maken hoe ze zich onderscheiden van wit feminisme. Dat kan ik me goed voorstellen. Maar om één reden vind ik het wel erg belangrijk dat we het feminisme niet laten vallen en niet doodverklaren. Vanwege het historische besef, en een beetje dankbaarheid voor de vrouwen die er voor hebben gezorgd dat we kiesrecht hebben mag ook. Maar vooral omdat we er nog lang niet klaar mee zijn. Vooruitgang op gendergebied is meer dan het maken van individuele keuzes. Willen we werkelijk iets doen aan alledaags seksisme, aan seksueel geweld, aan subtiele vormen van uitsluiting, dan moeten we ons verenigen, actie voeren, gezamenlijk ergens voor staan. En dan heb je een naam nodig, een naam die ons ondanks alle diversiteit verenigt. Ik zie geen reden waarom we zouden ontkennen dat we daarmee deel uitmaken van een eerbiedwaardige traditie. We moeten – opnieuw – laten zien waar feminisme over gaat, dwars tegen alle vooroordelen in. We hebben een naam nodig die ook jonge vrouwen zelfbewustzijn kan geven, een naam die met trots kan worden gedragen.

Zullen we beginnen met wat we verstaan onder feminisme? De gangbaarste definitie is dat het gaat om gelijkheid tussen de seksen. Gendergelijkheid. ‘Gender’ is daarbij een uit het Engelse taalgebied overgewaaide uitdrukking voor ‘alles wat met de verhouding tussen mannen en vrouwen, met mannelijkheid en vrouwelijkheid te maken heeft’. *Geschlechtergerechtigkeit* zeggen ze in Duitsland. Geslachtelijkheid zou je het in het Nederlands kunnen noemen, maar dat klinkt nog erger dan gender. Maar met de nadruk op ‘gelijkheid’ komen we meteen al in de problemen. Moeten, willen, vrouwen ‘gelijk’ worden aan mannen, en aan welke mannen dan? Is dat het doel waarnaar wij streven, gelijk

worden aan mannen? Of verwachten we dan ook dat mannen gelijk worden aan vrouwen? Problematisch. We hebben het er nog over. De leukste definitie van feminisme komt van Caitlin Moran. Steek je hand in je onderbroek. Wat voel je daar. Ja? En wil je daar wat over te zeggen hebben? Dan ben je een feminist. Mijn kortste definitie luidt zo: 'Eerlijk delen en niet slaan'. Is het mogelijk om het feminisme in een waterdichte definitie te vangen? Waarschijnlijk niet, en alleen al daarom niet: er zijn te veel verschillen tussen vrouwen. Te veel verschillende problemen en te veel verschillende doelen. Over een paar van die problemen en doelen gaat dit boek.

De onderstroom bij alle kwesties en discussies is de vraag hoe we over mannen en vrouwen denken. Veel mensen (m/v) die zich tegen het feminisme keren gaan ervan uit dat vrouwen en mannen wezenlijk van elkaar verschillen, bijna alsof het twee verschillende diersoorten zijn, of de bewoners van verschillende planeten, Venus en Mars. Er zijn met name mannen die treuren over het verlies van 'echte' mannelijkheid, dat veroorzaakt zou zijn door de gelijkheidsideologie van die vreselijke tuinbroekenbrigade. Wat de vraag oproept waarom mannen voor het behoud van hun mannelijkheid zo afhankelijk zijn van vrouwen. Ook daar zal ik het over hebben. Maar de eerste hoofdstukken zullen gaan over de centrale vraag: in hoeverre, en hoe, verschillen vrouwen en mannen van elkaar?

Om karrevrachten aan voetnoten te voorkomen heb ik achter in het boek de belangrijkste bronnen van elk hoofdstuk aangegeven, plus wat aanbevelingen om verder te lezen. Elk hoofdstuk eindig ik met wat suggesties – wat te doen?

Wat te doen?

- Ga kijken naar de speelfilm *Suffragette*, over de strijd om het vrouwenkiesrecht in Engeland. Om wat meer respect te krijgen voor wat de generaties voor ons hebben gedaan. Mooie film.

- Maak een uitje naar Atria, het kenniscentrum in Amsterdam, en vergaap je aan de enorme verzameling boeken en tijdschriften die er al zijn.
- Interview vrouwen in je omgeving, die ouder zijn dan jij. Wat kunnen ze vertellen over wat er voor vrouwen vroeger anders was?
- Vraag in je omgeving eens wie zich feministe noemt, en waarom, of waarom niet?
- Begin een leesgroep of een praatgroep. Lees samen een boek, of gebruik dit boek voor thema's.

Het verschil (m/v)

Er zitten een man en een vrouw tegenover elkaar aan tafel. Ze discussiëren over feminisme en over de vraag in hoeverre vrouwen en mannen van elkaar verschillen. De man heet Andreas Kinneging. Hij is rechtsfilosoof en hij is conservatief. En hij vindt feminisme een vergissing uit de jaren zestig. De vrouw heet Elma Drayer, ze is columnist, en noemt zichzelf een 'klassieke feministe'. Ze schreef een omstreden boek, *Verwende prinsesjes*, waarin ze de vloer aanveegt met vrouwen die niet full-time werken. Ze worden geïnterviewd voor het dagblad *Trouw*, en het gesprek wordt weergegeven onder de kop: 'De schade van het feminisme'. Ze zijn het volstrekt met elkaar oneens en komen elkaar ook geen centimeter nader. Of het moest zijn dat ze beiden als verstokte hetero's niets moesten hebben van het 'politiek lesbianisme' dat volgens hen een tijdje en vogue is geweest. Kinneging weet zeker dat mannen en vrouwen fundamenteel van elkaar verschillen. Niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk. Dat weet hij uit persoonlijke ervaring en hij heeft er ook wel eens een boek over gelezen. De titels die hij noemt maken geen indruk op Drayer, die ook wel eens een boek heeft gelezen. Kinneging meent te weten waarom mannen en vrouwen zo verschillend zijn, dat komt door hun hormonen, die mannen agressiever maken, zelfverzekerder en afkeriger van emotionele bindingen. En vrouwen beter geschikt maakt voor het moederschap, al mogen ze wat hem betreft wel carrière maken als de kinderen groot zijn, wat fideel van hem is.

Drayer vindt dat kul. Je kunt toch niet beweren dat een mens met een vagina een geheel ander mens is dan iemand met een penis? Nou, dat kan Kinneging wel degelijk, want de mens is gevormd in de tijd van de jagers en verzamelaars, tienduizend jaar terug, en in wezen zijn we nog net als toen. Zo zijn we geprogrammeerd, dat zit in het brein, en wie daar tegen in probeert te gaan wordt daar maar ongelukkig van, dat weet hij zeker.

Waar gaat deze bijna echtelijke ruzie over? Over een oude controverse. Over de vraag of sekseverschillen zijn aangeboren of aangeleerd. Wie denkt dat sekseverschillen zijn aangeboren, zoals Kinneging, denkt ook meestal dat die niet kunnen veranderen, en wie denkt dat sekseverschillen zijn aangeleerd, en dus eigenlijk niet bestaan, gelooft dat ze veranderbaar zijn. Waar ze het niet over hebben is hun persoonlijke motivatie om het ene of het andere standpunt aan te hangen. Kinneging heeft het er niet over waarom hij graag wil dat vrouwen de boel thuis verzorgen en hem carrière laten maken. En Drayer heeft het er niet over dat zij zo'n carrièrevrouw is, die niet teruggestuurd wenst te worden naar het aanrecht. Als het gaat om gender zijn er geen 'neutrale' posities. Er is geen derde geslacht dat scheidsrechter kan spelen. Ook ik ben net zo subjectief als Kinneging en Drayer. Ik ben niet voor niets al een halve eeuw feministe. Ik heb me dus altijd ingezet voor meer vrijheid, zowel voor vrouwen als voor mannen, om de traditionele rolverdeling te doorbreken. Ik geef mijn subjectiviteit meteen toe. Mannen kunnen wel denken dat ze 'objectiever' zijn dan die emotionele vrouwen met hun menstruatie en opvliegers, maar gewoon statistisch gezien zijn mannen bij uitstek het opvliegende geslacht. De vraag of sekseverschillen 'echt' zijn, of meer een kwestie van cultuur, van de omgeving waarin we worden geboren, speelt een rol door alle kwesties in dit boek heen.

Laten we beginnen bij het begin. Er wordt een kind geboren. De eerste vraag, van ouders en omstanders is meteen: is het een jongetje of een meisje? Waarom vinden we dat eigenlijk zo belangrijk? Kunnen we daar even bij stilstaan? Voor welke activiteiten is het van wezenlijk be-

lang dat ik weet wat de sekse is van een kind? Omdat we anders niet weten welk speelgoed we moeten kopen, of wat voor kleertjes: een rompertje met *lieft* erop of een met *stoer*? Waarom vinden we eigenlijk dat jongens niet met poppen mogen spelen, hoewel we het tegenwoordig wel normaal vinden dat mannen die vader worden ook hun baby's een luier omdoen? Waarom geven we aan meisjes geen autootjes, hoewel de meesten van hen als ze groot zijn ook leren rijden? Dit is de vraag: doen we dat omdat we denken dat die kinderen nu eenmaal zo in elkaar zitten, of willen we hun voorkeuren vanaf de geboorte al sturen?

'Simone wil een jongetje zijn'. Het stond er echt, in de rapporten van de kinderpsycholoog waar ze naar toe moest omdat ze geen zin had in school. Maar Simone wilde helemaal geen jongetje zijn. Ze wilde ijshockey spelen. Ze was tien. Ze had haar haar in een rode hanenkam, ze droeg een legerbroek en een wijd T-shirt. En ze zat op ijshockey. Dat moet het geweest zijn. 'Ze dachten zeker: een stick, een puck en een kut, dat kan natuurlijk niet.' Ik zou gedacht hebben dat dit een verhaal is uit een lang vervlogen tijd, de tijd van mijn jeugd, waarin meisjes geen broek mochten dragen. Maar nee, filosofe Simone van Saarloos werd geboren in 1990 en zou mijn kleindochter kunnen zijn. Is er dan zo weinig veranderd dat er nog steeds gedacht wordt dat meisjes andere activiteiten en een ander uiterlijk horen te hebben dan jongens?

Met Simone is het nog goed gekomen. Toen ze borsten kreeg liet ze haar haar groeien en ze heeft nu een supervrouwelijke bos blond haar. Ze had inmiddels geleerd wat het betekent om een vrouw te zijn, hoe je dat doet. Ze doet het met succes. Ze is geslaagd voor haar Vrouwen-diploma, al is het niet duidelijk bij welke autoriteit je moet zijn om je papiertje in ontvangst te nemen, en wie beslist wat je daarvoor moet doen. En ze zegt: we zullen nooit in een neutrale wereld leven.

Het is een bekend testje. Een groep studenten krijgt het geluid van een huilende baby te horen, en ze moeten inschatten wat de baby voelt. En kijk, bij baby David denken de meeste studenten dat hij boos is. Maar

bij baby Dana horen de meeste proefpersonen haar gehuil als verdriet. De lezer voelt hem al aankomen: het gehuil op het bandje dat de proefpersonen te horen kregen was in beide gevallen van dezelfde baby. Wanneer mensen denken dat het een meisje is horen ze dus wat anders dan wanneer ze denken dat het een jongetje is. Het interessante is dat het sekstereotiepe luisteren niet afhankelijk is van de bewuste opvattingen die de proefpersonen hadden over mannen en vrouwen. Ook feministen die van mening zijn dat verschillen tussen vrouwen en mannen heel klein zijn, en er niet toe zouden mogen doen, ontkomen er niet aan. Tot haar eigen schrik merkte ook Asha ten Broeke, die een belangrijk boek schreef over vermeende en bestaande sekseverschillen, *Het idee m/v*, dat ook zij, die zichzelf als enorm ruimdenkend zag, tijdens die test sekseverschillen hoorde die er niet waren.

EEN PAPA IS EEN HIJ

Kinderen moeten gender leren, dat gaat niet vanzelf, en het is interessant hoe ze dat doen. Freud dacht dat kinderen het geslachtsverschil pas ontdekten als ze een jaar of vier waren en voor het eerst blote zusjes en broertjes zagen. In werkelijkheid beginnen kinderen al omstreeks hun tweede jaar de wereld op te delen in mama's en papa's, ook zonder exact te weten wat de genitale verschillen zijn tussen de seksen en hoe wat mama en papa in hun broek hebben zitten heeft gezorgd voor hun bestaan. Kinderen leren al vroeg dat die beer met het roze strikje op haar kop een meisjesbeer is, want in kinderboeken zie je nooit geslachtsdelen, ook al zijn de biggetjes en beertjes nog zo bloot. Het sekseverschil tussen Mickey Mouse en Minnie Mouse zie je aan schoentjes, strikjes en wimpertjes op Minnie, en de schattige manier waarop ze er bij staat, want zelfs tietjes heeft ze niet. Pas daarna leren ze zichzelf in te delen als jongetje of meisje, ook al hebben ze nog geen idee wat daar de gevolgen van zijn. De onwaarschijnlijke feiten over de menselijke voortplanting horen ze meestal pas later.